

Ανατολικό άέτωμα Όλυμπίας όπου ιστορείται ό μύθος τής νίκης τού Πέλοπα

Έλληνικοί άγώνες

Ρωμαϊκά άθλήματα

καί

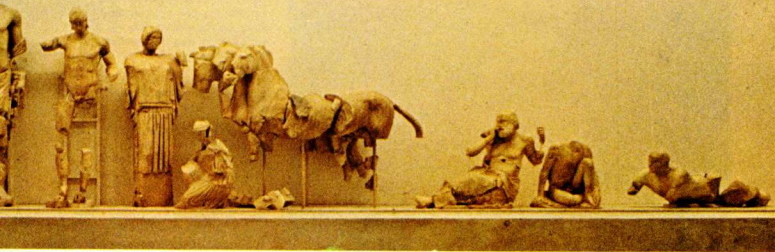
άθλήματα τής Κεντρικής Άμερικης:

ή ιδεολογία τής άέναης έπιστροφής

Ή ίδρυση τών Όλυμπιακών Άγώνων τό 756 π.Χ. τοποθετείται στό κέντρο έντονων μεταβολών, πού οδήγησαν στή γένεση τής πόλης, ή οποία άπομακρύνεται σταδιακά από τά έμβρυακά πολιτειακά σχήματα τών όμηρικών βασιλείων. Παρόλο πού ή θέσπιση τών Όλυμπιακών Άγώνων άποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό σταθμό — είναι γνωστό πώς χρησίμευε στους Έλληνες γιά τή μέτρηση τού χρόνου — στήν πραγματικότητα δέν είναι παρά συγκερασμός άρχαιότερων παραδόσεων πού έχουν τς ρίζες τους στους μινωικούς χρόνους, άν όχι και παλαιότερα.

Pierre Lénéque,

Καθηγητής Άρχαίας Ιστορίας — Επίτιμος Πρύτανης Πανεπιστημίου Βεσανζόν (Γαλλία)

Φωτ. Νίκος Παναγιωτόπουλος

Άγῶνες καὶ ἥρωες παλαιότερων ἐποχῶν

Στὴν ἀφετηρία τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων βρίσκονται, σύμφωνα με τὴν ἴδια τὴν ἑλληνικὴ παράδοση, δύο ἥρωες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Καὶ ἡ θεολογικὴ παράδοση ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται οἱ μῦθοι καὶ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τῶν πανελληνίων ἱερῶν, ὅπου τελοῦνται ἀγῶνες, συνδέεται μ' ἓνα εὐρύ σύνολο πεποιθήσεων καὶ τελετουργιῶν, διαδεδομένο ἀπὸ τοὺς νεολιθικούς χρόνους στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Οἱ πεποιθήσεις καὶ οἱ τελετουργίες αὐτὲς ἐπιβάλλονται στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέσα ἀπὸ τὸν κρητομυκηναϊκὸ συγκρητισμὸ: Εἶναι μιὰ θρησκεία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἢ μάλλον, ἓνας θρίαμβος τῆς ζωῆς πᾶνω στὸ θάνατο. Πρόκειται γιὰ μιὰ θεολογία πού ἀναφέρεται στὴν κυκλικὴ ἀνανέωση τῆς βλάστησης καὶ συνάμα τοῦ σύμπαντος, τῶν κοινωنيῶν καὶ τῶν ἡγεμονίων τους, μιὰ θεολογία πού δημιουργεῖ ἓνα αἰσθηματικὸ ἀσφάλεια, γιὰτὶ ἀπαντᾷ στὰ ἐρωτήματα τῶν ἀνθρώπων σχετικὰ μετὴ θέση τους στὸν κόσμο καὶ μετὴ πεπρωμένο τους, τοποθετώντας τους κάτω ἀπὸ τὴν προστασία θεῶν καὶ ἡρωϊκῶν δυνάμεων, πού ἐξασφαλίζουν τὴν βιολογικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀναπαραγωγὴ. Οἱ ἀνθρώποι καλοῦνται νὰ πάρουν μέρος στὸ αἰσιόδοξο αὐτὸ δράμα. Ὅμοιοι μετὸς ἥρωες-ἰδρυτὲς εἶναι αὐτοὶ πού ἀγωνίζονται μετὸς ὅλες τους τὶς δυνάμεις στὸ στάδιο ἢ στὸν ἵπποδρομο καὶ ἐπιβάλλονται σὰν πρωταγωνιστὲς τοῦ κύκλου τῶν ἀναγεννήσεων ἢ τουλάχιστον εἶναι αὐτοὶ πού παρευρίσκονται σὰν θεατὲς στὴ διεξαγωγὴ τῶν ἀγῶνων, μετὴ συνέπεια νὰ δέχονται ἓνα μέρος ἀπὸ

τὶς θεϊκὲς χάριτες τῆς ἱεροτελεστίας, ἢ ὁποία κατὰ δεῦτερο μόνον λόγῳ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ θέαμα. Στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ὀλυμπίας ἀναπαριστῶνται μετὰ μεγαλοπρέπεια ὁ μῦθος τοῦ Πέλοπα, πού δεσπόζει πᾶνω σὲ ὅλη τὴ θρησκευτικὴ ἱστορία τοῦ ἀγωνιστικοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ. Ὁ ἐξωτικὸς νέος ἥρωας ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, δὲ δίστασε νὰ ἀντιμετωπίσει στὴν ἀρματοδρομίᾳ τὸ γέρο βασιλῆα Οἰνόμαο — τὸ ὄνομά του θυμίζει μακρινούς μυστικισμοὺς (σημαίνει «πάθος γιὰ τὸν οἶνο») — πού δὲν θὰ ἔδινε τὴν κόρη του Ἴπποδάμεια παρὰ σὲ ὅποιον τὸν νικούσε στοὺς ἀγῶνες. Χάρη στὸν ἔρωτα πού ἐνέπνευσε στὴν Ἴπποδάμεια — αὐτὴ μηχανεύει τὴν ἀπαράτητα τεχνάσματα — ὁ Πέλοπος νίκησε: ὁ γάμος καὶ ὁ θρόνος στεφανώθηκαν τὴ νίκη του. Ἀπὸ τὴν ἔνωση αὐτὴ γεννιέται ἡ ὀνομαστὴ καὶ καταραμένη γενιά τῶν Ἀτρεϊδῶν, κυρίαρχη τῶν Μυκηναίων. Πολλὲς φορές, ὁ Πέλοπος θεωρεῖται ἰδρυτὴς τῶν ἀγῶνων πού ξαναζωντανεύουν τὸ θρίαμβό του καὶ τελοῦνται πρὸς τιμὴ τοῦ Οἰνόμαο. Συχνότερα ὅμως, ἡ θέσπιση τῶν ἀγῶνων ἀποδίδεται στὸν Ἡρακλῆ. Αὐτὸ τουλάχιστο ὑποστηρίζει ὁ Πίνδαρος στὴν 1' ὠδὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν: «Οἱ προσταγᾶς τοῦ Δία μετὰ παραινούντων νὰ τραγουδήσω τὴν ἐξαισία αὐτὴ γιορτῆ, κοντὰ στὸν ἀρχαῖο τάφο τοῦ Πέλοπα, πού ἱδρυσε ὁ Ἡρακλῆς, κτίζοντας ἐξὶ θυμέλες, ὅταν σκότωσε τὸ γιὸ τοῦ Ποσειδῶνα τὸν ἀνεπίληπτο Κτέατο καὶ ὅταν σκότωσε τὸν Εὐρυτο γιὰ νὰ εἰσπράξει ἀπὸ τὸ φαῦλο Αὐγεία τὸ ἀντίτιμο τῶν ὑπηρεσιῶν του».

Οἱ τακτικὲς τελετὲς στὴ μνήμη τῶν ἐνδόξων νεκρῶν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ἀνανεώσουν στὸν κάτω κόσμῳ τὴν ἐξαιρετικὴ ζωτικὴ δύναμη πού εἶχαν

ὅταν ζῶσαν καὶ νὰ συνεχίζον νὰ παρέχουν τὴν προστασία τους στὴν κοινότητα, πᾶνω στὴν ὁποία κυριαρχούσαν. Ἡ ἑλληνικὴ λέξη ἥρωας — τῆς ὁποίας οἱ καταβολὲς εἶναι κρητικὲς — σημαίνει «δεσπότης», «κύριος» (στὸ θηλυκὸ γένος ἡ θεὰ Ἥρα εἶναι «κυρία») ἐτυμολογία πού υπογραμμίζει τὴν ταξικὴ πραγματικότητα τῶν δεσποτικῶν βασιλείων, ὅπου τὸ προνόμιό τῆς ζωῆς πέρα ἀπὸ τὸ θάνατο ἀνήκει στοὺς βασιλεῖς καὶ στοὺς πρίγκιπες. Οἱ ἑλληνικοὶ ἀγῶνες συνδέονται μετὰ τὴν ἀκριβῶς τὴν ἀρχαία μυθικὴ παράδοση, εἶσι ὅπως διαγράφεται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἰδας πού ἔχουν σχέση μετὸ θάνατο τοῦ παιδιοῦ-βασιλέα, γεγονός τοῦ ὁποῖο ἐξηγεῖ τὴν κρητικὴ καὶ ὄχι ἑλληνικὴ προέλευση τῶν δύο δρων-αλλοιδιῶν τῶν λεξιλογιῶν τῶν ἑλληνικῶν ἀγῶνων: Ἀεθλος (ἀγών) καὶ κτέρρα (κετρίματα, προσφορὰς στοὺς νεκρούς). Συνδετικὸ κρίκο γιὰ τὴ διάδοση τῆς παράδοσης αὐτῆς στὴν Ἑλλάδα ἀποτελοῦν φυσικὰ οἱ Μυκηναῖοι. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὶς στήλες τοῦ πρώτου κύκλου τῶν τάφων ἀπεικονίζονται ἀγῶνες ἀρματοδρομίας (εἰκ. 1). Οἱ νεκρικοὶ ἀγῶνες τῆς μνήμης τοῦ Πατρόκλου (Ἰλιάδα ΚΓ') ἀποτελοῦν ἄλλον ἓνα κρίκο τῆς μακρίας αὐτῆς αἰσίδας.

Ὁ νεκρικός χαρακτήρας τῶν ἀγῶνων τεκμηριώνεται στὴν Ὀλυμπία, «θεῖα γῆ τοῦ Πέλοπα», κατὰ τὸν Βακχολίδη, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Πίνδαρος (Ὀλυμπιονίκῳ Α') μνημονεύει τὴν πραγματικὴ καὶ συνεχῆ παρουσία τοῦ ἥρωα: «Σήμερα παρὼν στὶς γιορτὲς, ὅπου ρεεῖ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων, ἔχει τὸ ἐνδιαίτημα τὸ στίς ὄχθες τοῦ Ἀλφειοῦ· οἱ ξένοι πού περνοῦν μπρὸς ἀπὸ τὸν πῖο τιμημένο ἀπ' τοὺς θεμούς, περιβιάζονται γύρω ἀπ' τὸ μνήμα του».

Τό Πελόπιον, που περιγράφει ο Πίνδαρος, είναι ένα ιερό ήρωα με θόθρο (κυκλικό λάκκο για χθόνιες θυσίες), κατάφυτο από ιερά δέντρα, ή ιδρυση του οποίου αποδίδεται στον ίδιο τον Ήρακλή, απόγονο του Πέλοπα, γεγονός που προβάλλει το δυναστικό χαρακτήρα της λατρείας. Η υπέρανθρωπη δύναμη του μεγάλου αυτού νεκρού μαρτυρείται από τα αντικείμενα που φυλάσσονταν με ευσέβεια, όπως ένα όστό στην Ήλιδα ή τα όστα που βρέθηκαν μέσα σε μία χάλκινη λάρνακα κοντά στο ιερό της Ἀρτέμιδας Κορδάκας (κόρδαξ είναι ένας εξαλλος και ηδονικός χορός που αναζωογονεί τις δυνάμεις της γονιμότητας). Και στά άλλα πανελλήνια ιερά, όπου τελούνταν αγώνες, ή ιεροτελεστία ήταν οργανωμένη γύρω από ένα μεγάλο νεκρό: Τόν Ὀφελτή, ένα βασιλικό παιδί που σκοτώθηκε στη Νεμέα από ένα δράκοντα, τό Μελικέρτη, που ή μητέρα του Ίνυ παρέσυρε μαζί της στην αυτοκτονία της στά Ἴσθμια της Κορίνθου, ή ακόμα τόν Πύθωνα, τό φιδί τών Δελφών. Ἐκτός από τήν τελευταία αὐτή περίπτωση, σέ όλες τής άλλες πρόκειται γιά βασιλικούς εφήθους, σύμφωνα μέ τό αρχαίο θέμα του παιδιού-θασιλά, παράλληλα μέ αυτό του θεικού-παιδιού (divine child), του οποίου ο θάνατος δέν είναι παρά τό απαραίτητο μεταβατικό στάδιο πρὸς τήν ανάσταση. Στήν ἀφετηρία τους λοιπόν, οι αγώνες ἐμφανίζονται σάν χορικά δρώμενα γιά τήν αναβίωση τών ἀρχόντων νεκρῶν τής ηρωικής ἐποχῆς. Ἡ ἀναγκαία ἐπανάληψη ἀπαντάται σέ

πολλές τελετές τής ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδας. Γνωρίζουμε ἀπό τόν Ἡρόδοτο, ὅτι, στή Σικυώνα τής Πελοποννήσου, γιορτάζονταν κάθε χρόνο τελετές πρὸς τιμή του Ἄργειου ἥρωα Ἄδραστου, οι οποίες περιλάμβαναν, κυρίως, «τραγικά χορικά», όπου ἀδονταν τά πάθη του ἥρωα. Πρόκειται μάλλον γιά ἄσματα μέ θέμα τήν τύχη και τīs ταλαιπωρίες του Ἄδραστου, στά ὁποία παρά τīs ἐπιμέρους διαφωνίες, οι εἰδικὸι ἀναγνωρίζουν τīs ἀπαρχές τής τραγωδίας. Αυτό που πρέπει να ὑπογραμμιστεῖ είναι ὅτι ή σπουδαιότητα τών τελετῶν περιοδικῆς ἀναζωογόνησης προκάλεσε τή δημιουργία νέων σχημάτων λατρείας. Στους ἀγώνες προστίθενται χορικά, συνδεδεμένα μέ τό νεκρό ἀμέσωτερα ἀπ' ὅ, τι τά πρὸς τιμή του ἀγωνίσματα. Τά χορικά αὐτά δισωνίζον τήν ἀνάμνηση του γόου (κλάματος) και του θρήνου τών ταιφῶν, ἤδη γνωστών ἀπό τόν Ὀμηρο, καθώς και τών μυκηναϊκῶν νικητηρίων ἄσμάτων. Ὁ Πίνδαρος (Νεμεόνικοι Η', 50-51) γνωρίζει ὅτι «ὁ νικητήριος ὕμνος ἐρχεται ἀπὸ πολύ μακριά, πῶς προὔπηρχε τīs διχόνοιας ἀνάμεσα στόν Ἄδραστο και τούς Καδμίους» (ἐπομένως πρὶν ἀπό τήν ἔκσταση τών Ἐπτά ἐπί Θῆβας). Πρέπει να ὑπογραμμιστεῖ τό γεγονός ὅτι οι κάθε εἶδους ηρωικές τελετές ἐπαναλαμβάνονταν σέ τακτά χρονικά διαστήματα, ὡπως τά Ἐλευσίνια Μυστήρια, κατά τά ὁποια, κάθε χρόνο, ἀναπαριστῶνταν τά πάθη τής Δήμητρας, και ή ἱερογαμία (ὁ ἱερός γάμος του Δία και τής Δήμητρας ἀπό

τόν ὁποῖο γεννήθηκε τό θεϊκό-παιδί). Στή σφαῖρα του φανταστικού, ή ἀναγέννηση τής φύσης είναι γιά τους ἀρχαίους ὁμολογή μέ τήν ἀνάγνωση τών νεκρῶν ἡγεμόνων.

Δοκιμασίες του ἐξείρου και ἀνανεώνου

Στό σημείο αὐτό τίθεται ἕνα πρόβλημα που δέν ἔχει διόλου τήν ἴδια βαρύτητα γιά τά λυρικά ἄσματα, ἄμεσα ἀναμνηστική ἐκδήλωση γιά τό νεκρό: Τί είναι αὐτό που κάνει τόν ἥρωα — και κατά συνέπεια τό κοινωνικό σύνολο — να ἀνακτά δυνάμεις; Είναι πιθανό ή ἄμιλλα που ἀντιπροσωπεύει ὁ ἀγῶνας να συνιστά οὐσιαστικό παράγοντα. Είναι λ.χ. γνωστό ὅτι, στίς παραδοσιακές ἱρλανδικές κοινωνίες, οι ὄλονυχτίες τών νεκρῶν μετατρέπονταν συχνά σέ συμποκόες, που δέν ἀργοῦσαν να συμπνευτούν, μέ τήν προτροπή τών στενῶν συγγενῶν του νεκρού. Στήν περίπτωση ὅμως αὐτή πρόκειται γιά ἕνα ἀκατέγραστο κοινωνικό φαινόμενο. Τά χαρακτηριστικά τής ἀναζωογόνησης πρέπει να ἀναζητηθοῦν στους ἑλληνικούς ἀγῶνες.

Ἐς σημειώσουμε πρῶτα ἀπ' ὅλα πῶς ὁ ἀγῶνας δρόμου ἀναζωογονεῖ τīs γενετικές δυνάμεις τής γῆς μέ τήν παλμική δόηση που τής προκαλεῖ, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει και μέ τό χορό. Οι ἀπαρχές ἀποδίδονται σέ μία νέα συντροφία ἀπό τήν Κρήτη, τους Δακτύλους, οι ὁποῖοι ἔχουν ἐκδηλή σχέση μέ τή θλάτσηση, δεδωμένου ὅτι συνδυάζονται μέ κλάδους ἐλιάς. Ἀπό ἐλιά είναι και τό στεφάνι που τῶνος ἐπλεξε ὁ Ἁρακλῆς — ἕνας μυθικός Ἁρακλῆς ἀπό τήν Ἴδα τής Κρήτης, που τό μόνο του κοινὸ στοιχείο μέ τόν ἥρωα τής καρτερίας είναι τό ὄνομα. Τό στεφάνι αὐτό κάνει τόν νικητή ἕνα «θεό του Μαῖου», ἕνα ἥρωα τής θλάτσησης. Οι ἀγῶνες ὅμως αὐτοῖ είναι ταυτόχρονα και ἱεροτελεστίες μύησης τών νέων (είναι ἐνδεικτικό τό γεγονός ὅτι στήν Ὀλυμπία ὑπῆρχαν ἀγῶνες δρόμου και γιά τīs κοπέλες, οι Παρθένες). Προερχόμενες ἀπό τīs ἀγροτικο-κτηνοτροφικές κοινωνίες τών νεολιθικών χρόνων, οι ἱεροτελεστίες τών ἐνηλίκων, που ἐπιτρέπουν τήν ἐνταξη τών ἐφήθων στήν τάξη τους και που, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ ἤδη ἀπό τόν Η. Jeanpierre, κατὰ πότα τους — σαφή ή ἀμυδρὰ συναντιῶνε στίς ἀρχαϊκές ἑλληνικές πόλεις — κυρίως στή στρατιωτική θῆτα να Σπαρτιάτων εἰρήνων και τών Ἀθηναίων ἐφήθων, οι ἱεροτελεστίες αὐτές ξαναβρί-

σκονται στους αγώνες. Ὁ αγώνας δρόμου είναι μία δοκιμασία, μία δύσκολη δοκιμασία, που αυτή και μόνο καταβιώνει τὸν ἀβλήτη. Στους αγώνες επίσης υπάρχουν σὲ λαθνήνοια καταδαστά παλιές ιεροτελεστίες ἐξουσίας που φανερώσουν πῶς ἡ ἐννοια τῆς διάκρισης είναι θεμελιώδης. Ὁ Πέλοψ κρίθηκε ἀξίος πού τὸ γάμο καί τὸ θρόνο, ἔτσι νίκησε στήν ἀρματοδρομία, κατόρθωμα χάρη στό ὅτιο ὁ νέος βασιλιάς διαδέχεται τὸ γέρο βασιλιά, ἀφού τόν νικήσει, στήν περίπτωση αὐτή μέ δόλια μέσα. Ἴδιο ρόλο γιά τήν ἐπιλογή του γαμπροῦ, στιγμῆ δύσκολη γιά τίς βασιλικές οικογένειες, μπορεί νά παίξει ὁ αγώνας δρόμου. Στόν Πυθιόνικο Ὁ, ὁ Πίνδαρος δίνει δύο παραδείγματα: τὸν Δαναοῦ, ὁ ὅποιος παντρεύει τίς σαρανατοκά κῆρες του σέ ἕναν ἀγῶνα ταχυτήτας, καί τὸν Ἄνταιου, πού «τοποθετεῖ τή θυγατέρα του δίπλα στό ὄριο, σημειώνοντας ἔτσι τὸ τέλος τοῦ δρόμου, καί δηλώνει στους ἐπίδοξους μνηστήρες πῶς ἡ θυγατέρα του θά ἀνήκει σ' αὐτόν που θά φτάσει πρώτος καί θά ἀγγίξει τή φορεσιά τῆς».

Γιά νά προχωρήσουμε στήν ἀνάλυση, πρέπει νά ἐξετάσουμε καί τή συχνοτήτα τῶν ὀλυμπιακῶν γιορτῶν. Ἡ ἀνά τετραετία τέλεση τους προβλεπματίζεται, δεδομένου ὅτι δέν συμπίπτει μέ τόν ἐτήσιο ρυθμό τῆς ἀναζωογόνησης τῶν φυτικῶν δυνάμεων. Ὑπάρχουν λόγοι πού μάς κάνουν νά πιστεῦσουμε πῶς στήν ἀρχή ἡ τελετή πραγματοποιοῦνταν κάθε ὀκτώ χρόνια — εἶναι γνωστό, ἀπό πληροφορία πού μάς δίνει ἕνας μεταγενέστερος σχολιαστής γιά τούς Πυθικοὺς αγώνες:— Πρόκειται γιά τή «μεγάλη χρονιά» κατὰ τήν ὁποία συγκλίνουν οἱ τροχίεσ τῆς σελήνης καί τοῦ ἡλίου καί ἔτσι γίνεται ἡ σύνταξη ἑνός σεληνοληλιακοῦ ἡμερολογίου. Αὐτός ὁ ἐναεατρικός ρυθμός, καθώς τὸν ἔλεγε οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας, βρίσκεται σέ ἀρκετές πανάρχαιες γιορτές, ὅπως στόν Δελφούς τὸ Σπητηπιόν (σέ ἀνάμνηση τοῦ φόνου τοῦ Πύθωνα ἀπό τὸν Ἀπόλλωνα καί τοῦ ἐξαγνισμού πού ὑπέστη ὁ θεός), ἡ Ἡρωῖς (πού γιορτάζει τήν ἐπιστροφή μιάς χθόνιας θεότητας ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο), καί ἡ Χάρλια (γιορτῆ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας). Ὑπάρχουν ἐπίσης καί γιορτές κατὰ τίς ὁποῖες ἐκτυλίσσονται οἱ ζωομορφες μεταμορφώσεις τῶν λυκανθρώπων στό ὄρος Λύκαιον στήν Ἀρκαδία. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι ἡ ἀστρική μεγάλη χρονιά ἀναζωογονεῖ τίς γενεσιουργές δυνάμεις τῆς γῆς καθώς καί τή βασιλική ἐξουσία,

σέ μία ἀτμόσφαιρα γιορταστικῆς μύησης.

Στό σύνολο του, τὸ τυπικὸ τῶν ἀγῶνων γιορτάζει, μέ μεγάλη ποικιλία, τὴν ἀέναη ἐπιστροφή. Ἡ φύση, πηγὴ ζωῆς, ἐναζωογονεῖται. Τά ὄντρα τῶν ὁποῖων οἱ τροχίεσ ἀποκλίνουν ἐναεουσαντιόνται. Ὁ βασιλιάς εἴτε διασφαλίζει τὴν ἐξουσία του, εἴτε τὸν διαδέχεται κάποιος πού παντρεύεται τὴν κῆρη του. Οἱ μεγάλοι νεκροὶ ἐπιτείνου τὴ ζωοπιεσ τῆς ἐνέργεια πρὸς ὄφελος τῆς κοινότηας τῶν ζωντανῶν. Οἱ ἐπιλεκτοὶ νέοι βρίσκουν στους αγῶνες μία μύηση πού τούς διακρίνει. Καί λέγοντας ἀέναη διαδέχεται, ἐννοοῦμε ἀνεάνεωση καί ἀναπαραγωγή, ἀφού οἱ δυνάμεις πού θά μπορούσαν νά φθαρῶν καί νά σθῆσουν βρίσκονται ἀνεανεωμένες καί γονιμοποιημένες. Οἱ Λειτουργίες λοιπὸν αὐτές δέν ἐγείνουνται παρά μέσα στά πλαίσια μιάς θρησκευτῆς γονιμοτήας / αἰώνιας ζωῆς, τῆς ὁποῖας οἱ ἀφειτηρίεσ διακρίνουνται στήν Ἀνατολή ἀπὸ τὴ Νεολιθική ἐποχὴ — στό Çatal Hüyük καί στό Hagiair — καί πού ῆρχεται ὀριστικά στήν Ἑλλάδα μέ τούς Ἀχαιοὺς. Εἶναι σαφές ὅτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὡς τὸ 776, πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες ἐξελίξεις, παρεκκλίσεις, μικροαλλαγές ἡ ἀκόμα βαθιές μεταβολές, ὅπως εἶναι σαφές ὅτι ἡ πνευματικότητα τῶν ἀγῶνων βρίσκεται μέσα στά βαθία νερά μιάς συλλογικῆς διανοητικῆς διαδικασίας χιλιάδων ἐτῶν.

Δέν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράξενο ὁ νικητῆς νά ἀποκαλεῖται «ὀλυμπιος» (μακάριος), λέξη πού χρησιμοποιοῦνταν γιά τούς μνημένους στά Ἑλευσινία Μυστήρια. Οἱ λυρικοί ποιητῆς τραγοῦδου τὸ φῶς καί τὸ μεγαλεῖο πού τὸν περιβάλλουν ἀπὸ ἐδῶ καί στό ἐξῆς, «τῆ νίκη τῆς ὁποῖας ἡ λάμψη φωτίζει τὴ ζωῆ, σέ ἀνταμειβεῖ γιά ὄλους τούς ἄθλους», ὅπως λέει ὁ Πίνδαρος στόν Ὀλυμπιονικό Ι'. Καί στόν Ὀλυμπιονικό Α' — ὁ ἴδιος πάντα Πίνδαρος — συνδέει τόν Ὀλυμπιονικό μέ τόν ἴδιο τόν Πέλοπα: «Ἀπὸ παντοῦ θά λάμψει, χάρη στόν ὀλυμπιακό στίβο, ἡ δόξα τοῦ Πέλοπα. Ἐκεῖ κρίνεται ἡ ταχύτητα τῶν ποδιῶν καί τὸ σθένος τῆς δυνάμεις. Ἐπειτα, ὁ νικητῆς γευεταί, ὅλη τὴ ζωῆ, τὸ μέλι τῆς μακαριότηας. Τουλάχιστον οἱ αγῶνες ἐκπλήρωσαν τίς εὐχές του. Ἀγαλλίασ πού οἱ μέρες μεταξὺ τῶν στίβ μέρες, χωρὶς ἀνάπαυλα, εἶναι γιά τόν ἄνθρωπο τὸ ὑπέρτατο ἀγαθόν».

Ἀριστοκρατία καί αγῶνες

Ἀγῶνες ἱκανοὶ νά χάρισουν πληρότητα σέ ἕνα θνητὸ ἀποτελοῦν, μέσα

σὴν ἀρχαϊκή ἡ τὴν κλασική πόλη ἕνα πρόνομιο τῆς ἀνθρώπινης κοινότηας πού ἐνεργεῖ πάνω στό θρησκευτικό βίωμα. Μένει νά δοῦμε τούς λόγους γιά τούς ὁποῖους πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸ 776 π.Χ. καί πέρα, αὐτὴ ἡ τόσο ἐπιτυχημένη κατάρκτη. Στῆς κυοφορούμενες πόλες ἀποδεικνύεται διπλῶ συμμέροσ γιά τούς ἀριστοκράτες πού κυριαρχοῦν στόν πολιτικό, τόν οικονομικό καί τὸ θρησκευτικό τομέα. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ οἱ εὐγενεῖς ἐμφανίζονται σάν ἀπόγονοι τῶν Μυκηναίων ἠρώων, τῶν ὁποῖων μμοῦνται τὴ ζωῆ καί τὰ παράτολμα κατορθώματα — ὅπως ὁ ἀρχηγὸς μιάς οικογένειας ἀπὸ τῆν Ἑρέτρια στήν Εὐβοία, πού βῆβαιτα ὄχι μόνο μέ τὰ ἀρματα του ἀλλὰ καί μέ ἕνα ἀληθινὸ κειμήλιο: ἕνα μυκηναϊκό ὄδρου. Ἡ ἐξύμνηση τῶν νεκρῶν τῶν ἠρωικῶν χρόνων μέσα στῆς ἀγωνιστικῆς λειτουργίες συνεπάγεται τὴν ἐπίσχυση τοῦ ἴδιου τοῦ γοήτρου, ἀποφασιστικοῦ παράγοντα τῆς ἐξουσίας πού ἀσκοῦν πάνω στῆς λαϊκῆς μάζες.

Βλέπουμε τόν Κλεισθένη τῆς Σικυῶνας νά προσπαθεῖ νά στερήσει τόν Ἄδραστο, ἠρωα ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ τοῦ ἀριστοκράτες, ἀπὸ τίς τιμές πού τὸν ἀποδίδουνται στήν ἀγορὰ, φανερώνοντας ἔτσι τὸν κίνδυνο πού διέτρεχε ἀπὸ τὴν ἠρωική λατρεία καί ἰδεολογία, ἕνας τύραννος, ὑποχρεωμένος, σάν αὐτόν, ἀναπόφευκτα νά σπντρίεται στό δῆμο κατὰ τῶν εὐγενῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, μόνο οἱ ἀριστοκράτες ἔχουν δυνατότητα νά παίρουν μέρος στους αγῶνες, θέλω νά πῶ πῶς μόνο αὐτοὶ ἔχουν τὰ μέσα πού τούς ἐπιτρέπουν νά γυμνάζονται καί νά διατηροῦν σταύλους. Στὸ στίβο τῶν ἀγωνιστικῶν ἱερῶν, οἱ νέοι εὐγενεῖς ἀγωνίζονται ἀνεαταξὺ τους γιά τὸ ποῖος θά εἶναι ὁ ἀριστος: εὐκαρία γι' αὐτούς, ὅπως εἶπαμε, νά διακριθῶν καί νά δικαιολογήσουν τὸ γοήτρου τους καί τὴν ἡγεμονία τους μέ μία νίκη. Τὸ ἰδανικό πού ἀνθεῖ στό στάδιο καί στόν ἱππόδρομο, ἰδανικό πού δικαιώνει τίς ἀνιούητες, διαφωλάσσοντας ὄλα τὰ πρόνομια γιά τούς καλύτερους καί καλύτεσ τῆς σκοτεινῆς πραγματικότητα μιάς πῆλης πού σπντρίεται ἀποκλειστικά καί μόνο σέ ἰσοχρῆς ἀνιούητες. Οἱ ζωντανὸι νέοι ἠρωεῖς τῆς ἰθύνουσας τῆς εὐκόλα ταυτιζοῦνται, πρὸς ὄφελος τῆς ἰδιας τους τῆς δόξας, μέ τούς ἠρωεῖς τῶν ἀρχαίων χρόνων, τῶν ὁποῖων ἐξυμῶν τῆς πράξης, μνημνεύοντας τὸ θάνατό τους.

Ἄγωνες τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν πόλεων

Οἱ πανελληνιοὶ ἀγῶνες δὲν ἀποτελοῦν παρά τὸ πῶς ἐντυπωσιακὸ τμήμα ἐνὸς εὐρύτερου συνόλου ἀγωνισμάτων, ποὺ βασίζονται στοὺς γυμνικούς ἀγῶνες, τοὺς ἵππικούς, τοὺς ποιητικούς καὶ τοὺς μουσικούς, ποὺ βρίσκονται κανεὶς σὲ ἄλλη τὴν Ἑλλάδα τῶν χρόνων τῆς πόλης-κράτους. Θὰ δώσουμε δύο διαφορετικὰ παραδείγματα: Ὁ Ἅοιδὸς μνημονεύει στὴ Ἐργα καὶ Ἡμέρες (654 ἐπ.) τὸ ἔπαθλο ποὺ πήρε στοὺς νεκρικούς ἀγῶνες πρὸς τιμὴ κάποιου κατὰ τὰ ἄλλα, ἀγνωστοῦ εὐγενῆ Εὐθόωτος, τοῦ Ἀμφιδάμαντα: «Ἀπὸ ἐκεῖ (τὴν Αὐλῖδα), πήρα τὸ πλοῖο γιὰ τὴ Χαλκίδα, γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ γενναίου Ἀμφιδάμαντα. Πολλὰ ἔπαθλα προσέφερονταν ἀπὸ τοὺς γιούς τοῦ ἥρωα. Τότε, μπορῶ νὰ τὸ πῶ, ἕνας ἄνθρωπος μὴ χρίσει τὴ νίκη καὶ κέρδιος ἔναντι τριπλοῦ μετὰ δύο λαβῆς: τὸν ἀφιέρωσε στὴς Μοῦσες τοῦ Ἐλικῶνα, ἐκεῖ ὅπου, γιὰ πρώτη φορὰ, μετ' ὄψην κατὰ τὰ μελωδικὰ ἄσματα». Ἀναριθμητοὶ εἶναι οἱ ἀγῶνες πρὸς τιμὴ τῶν ἐπιφανῶν νεκρῶν ποὺ βρίσκουμε στὶς φιλολογικῆς πηγές: Ἀργοναυτικὸ ἀγῶνες στὴ Λήμνο γιὰ τὸν Ἄωνα, νεκρικοὶ ἀγῶνες τοῦ Πελία, ἀγῶνες στὴ Θῆβα γύρω ἀπὸ τὸ μνημα τοῦ Ἀμφιτριῶνα καὶ τοῦ Ἰόλαου καὶ ἄλλα παραδείγματα μυθικῶν ἢ ἱστορικῶν ἀγῶνων. Ἡ περιήπωση ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἅοιδὸς (τέληθ θου π.Χ. α.) δέχεται πᾶς τὴ δικαιοσύνη ἡρωοποίησης παραμένει ἐνεργὴ καὶ μπορεῖ νὰ λειτουργήσει γιὰ ἕνα πρόσφατο νεκρὸ τοῦ ὁποῖο ἀναυωγοῦνται ἀμέσως οἱ δυνάμεις.

Μὲ τοὺς οἰκογενειακοὺς αὐτοὺς ἀγῶνες τῶν εὐγενῶν εἶναι ὠσαυτὸ νὰ συγκρίνει κανεὶς τοὺς ἀγῶνες τῶν πόλεων, ὅπως τὰ Παναθηναία, ποὺ γίνονταν στὴν Ἀθήνα καὶ ἀποτελοῦσαν τὶς ἐπιφανέστερες γιορτές. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἰδρύθηκαν — ἀπὸ τὸν Ἐριχθόνιο, ἡμίσει ὁ ὁποῖος γεννήθηκε ἀπὸ τὴ μάταιη ἐπιθυμία τοῦ Ἥφαιστου γιὰ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Ἀθηναί καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους Μυκηναίους βασιλεῖς — δὲν ἐπαφάν νὰ γίνονται πῶς σὺνθετοί. Στὴν ἀρματοδρομία μετὰ τοὺς ἀποβάτες ποὺ ὀπλισμένοι μίμονται τὸν πόλεμο, προστέθηκαν γυμνικὸ ἀγῶνες, μουσικὴ καὶ ποιητικὴ, ἀκόμα καὶ πύρριχος ἀγῶνας (χορὸς με ὄπλα), νύμφη τῆς νίκης τῆς Ἀθηνῶν ἐναντίον τῶν Γηγάντων. Οἱ γιορτές αὐτές εἶναι ἀνοιχτές σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Οἱ νικητὲς παίρνουν ἕνα ἀμφορέα, τὸν παναθηναϊκὸ ἀμφορέα,

γεμάτο λαδί ἀπὸ τὸν ἱερὸ ἐλαῖωνα γιὰ τῆς θεᾶς (Πίνδαρος, Νεμεόνικοι 1) «...τὸν καρπὸ τῆς ἐλιάς, μέσα σὲ ἀγέλια, πλούσια διακοσμημένα, ἀπὸ πᾶς πὺρσος ἢ φωτιά». Τέτοιους ἀμφορείς θρίσκουμε σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύει τὸ κλέος τῶν γιορτῶν αὐτῶν. Χωρὶς νὰ περιλαμβάνουν στοιχεῖα σαφῶς νεκρικά, τὸ πολυσημῶτο τῶν ἀγῶνων αὐτῶν εἶναι ἰδιαίτερα ἐντονο. Θέτει σὲ λειτουργία βασικές ἐνέργειες ποὺ συμβολίζουν ἀπὸ τὴν ἐλιά καὶ τὸ ἄλογο. Ὁ Σοφοκλῆς, σὲ ἕνα χορικὸ (Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν, 668 κ.ἐξ.) καυχεται γιὰ δύο πράγματα τῆς στήν πατριδα του: τὴν ἀγροτικὴ καὶ βιοτεχνικὴ παραγωγή καὶ τὶς πολεμικὰς ἀσχολίες, τὰ ἰδανικὰ τῶν νέων καὶ τῆς παλιῆς μυθο-ἱστορικῆς μνήμης τῆς μυκηναϊκῆς Ἀθῆνας. Φηρμιζόμενες μετὰ τόσο ἰσχυρὴ ἰδεολογία, συγχέονται νὰ ἐξασφαλίξουν ὅλα τὰ πλαίσια καὶ τὶς ἀναβιώσεις. Καθὼς πλαισιώνουν τὴν ἐπίσημη ἡμέρα τῆς λιτανείας τοῦ πέπλου, ποὺ εἶναι τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῶν Παναθηναίων, εἶναι φανερὸ πᾶς πρόκειται γιὰ διορτές τῆς ἀνάης ἐπιστροφῆς τῆς νύμφης καὶ τῆς εὐμερίας τῆς Ἀθῆνας κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θεᾶς προστάτιδος τῆς. Καὶ καταλαβαίνει κανεὶς πᾶς μετὰ τὴν ἄνθησι τῆς πόλης μπόρεσαν τὰ Παναθηναία νὰ ἐπιβληθῶν στὸν ἑλληνικὸ κόσμον σὰν μία θρησκευτικὴ στιγμὴ σημαντικῆς ἰδέας, στὰ πλαίσια μιᾶς πραγματικῆς ἱεραρχικῆς ἐπικράτησις τῶν Ἀθηνῶν.

Μία συνθετικὴ λειτουργία

Τελικὰ νομίζω πᾶς ἡ λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν ἀγῶνων πρέπει νὰ ἀναλυθεῖ σὲ ἕνα τριπλὸ ἐπίπεδο: Ἀπὸ τὴν μεριὰ πρόκειται γιὰ ἀγῶνες, μετὰ τῆς γενικῆς ἐννοια τοῦ ὄρου, ποὺ ἐπιτρέπουν στοὺς συμμετέχοντες («ἠθοποιούς») νὰ ἐκφράσουν τὸ ζωτικὸ πῶς δυναμισμό μέσα σὲ μία ἀτμόσφαιρα ἀμύλλας — καὶ ἔχουν ἀδικο ὄσοι ὑποστηρίζουν ἢ τὴ ἀμύλλα ἀποτελεῖ ἰδιᾶζον χαρακτηριστικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ J. Huizinga στὸ βιβλῖο του Homo ludens ἀπέδειξε πᾶς ἡ ἀμύλλα ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο ὄλων τῶν ἀγωνισμάτων. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί, ὅπου τὸ ὀργανικὸ ἀποτελεῖ κεντρικὸ ἄξωμα, εἶναι ἐντονα κοινωνικοποιημένοι: δὲν μοιάζουν μετὰ τοὺς ἄλλους τοῦ Ἡρακλῆ ἢ ἐντὸς Θησεία, ποὺ συχνὰ βρίσκονται ἀντιμέτωποι μετὰ θῆρια ἢ μετὰ τέρατα. Εἶναι ἀγῶνες ποὺ διεξάγονται μετὰ τῶν ἀνθρώπων, σύμφωνα μετὰ «κανόνες παιχνιδίου» ποὺ προϋποθέτουν μακρόχρο-

νὴ ἐξάσκηση. Περισσότερο ἀπὸ τοὺς γυμνικούς ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι μεταβῶν, ρυθμιζόντας τες, τὶς αὐθόρμητες ψυχολογικῆς τῶν παιδιῶν, αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τοὺς μουσικούς καὶ ποιητικούς ἀγῶνες ποὺ προϋποθέτουν μία ὑψηλὴ στάθμη καλλιέργειας, ὅπως οἱ ἀγωνιστικῆς ἐκδηλώσεις στὸν ἑλληνικὸ χώρο (ἀγῶνες τραγικῶν, ἀγῶνες στὴν κωμῶδια, τραγουδῶν ὁμάδων ὅπως τὰ τραγουδῶν τῶν Σικελῶν βοσκῶν ποὺ ἐκλαϊκώθηκαν χάρη στὴν ἑλληνικὴ βουκολικὴ ποίηση...) ἢ ἄλλοι (ἀγῶνες λογοτεχνικῆς τῆς ἀρχαίας Ἰνδίας, στοὺς ὁποῖους συχνὰ προέδρευε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς καὶ ποὺ χάριζαν τὸν νικητὴ τὸ θαυμαστὸ τίτλο τοῦ «Κύριου τῆς Γνώσεως»...).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἀγῶνες δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐρμηνευτοῦν σὲ ἕνα μόνον ἐπίπεδο. Ἀποτελοῦν ἕνα σύμπλογο κωδικοποιημένων συμβόλων, μία σφαιρικὴ δομὴ τῆν ὁποῖα ἐνέχετο τὸ σύνολο τῶν φανταστικῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν κόσμον. Εἶναι ἕνας τρόπος ποικιλομορφῆς ἐκλογικεύσεως τῆς σχέσεως μετὰ τὸ θεοῖ, ἕνας τρόπος ἐξημέρωσης τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ προσοικειώσεως τῆς ὑπεροχῆς μετὰ πράξεις φαινομενικὰ ἄπλες, ὅπως εἶναι τὸ τρέξιμο, ἡ πάλη, ἡ ἀρματοδρομία, τὸ τραγοῦδι, οἱ ὁποῖοι φτάνουν σὲ τὸ ὕψιστο σημεῖο τοῦς κάτω ἀπὸ τὸ θέλημα τῶν θεῶν. Οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐκτελοῦν στοιχειῶν δειξὲς ἐνέργειες ποὺ ὁμως μετὰ τὴν πῶ περιπλοκὴ μορφή τοῦς, καρπὸς προσπάθειας καὶ βέλησις ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ἡ θεῖα χάρη, ὅπως τὸ ἐκφράζει ἡ γνωστὴ φράση τοῦ Ἀριστοτέλη «ἡ ἐνωχάριστη προσήθεια στὴν πράξη, ὅπως ὁ ἀνθός στὴ νιότη». Βέβαια δὲν πρέπει νὰ ἐξηνάμε τὴν ὑπερῆρι μίαν ἄλλη μεγάλη συμβολικὴ φόρτισσις: Ὁ ὀλυμπιονίκης δὲν εἶναι πῶς ὁ αὐατος τοῦς: εἶναι ὁ πρωταθλητῆς τῆς φυλῆς καὶ τῆς πόλεως του. Ταυτίζεται μετὰ τὸν ἥρωα ἱδρυτὴ — ὅπως ὁ Πέλοψ — τοῦ ὁποῖο ἀντιγράφει τοὺς ἄλλους, τὸ ὄλο μέσα σὲ μία ἀτμόσφαιρα ἱερῆς παράδοσης ποὺ δίνει τὸ παρόν μετὰ τὸ παρελθόν, τὸ παρελθόν τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων κατὰ τὸ ὁποῖο οἱ θεοὶ ζοῦσαν συχνότερα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπων.

Τέλος, οἱ ἀγῶνες εἶναι καταφανῆς στοιχεῖο δόμησις τῆς κοινοτήτος, ἡ προσέγγισσι τῶν ἑτερογενῶν τῆς στοιχείων, ἡ κτῆσι τοῦ σμπαντος. Αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα σαφές στοὺς πανελληνίους ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνουν σὲ μία θρησκευτικὴ καὶ ἐπιρρηκτικὴ δοκιμασία, ἀγωνιζόμενους ἀπὸ ὄλες τὶς ἑλληνικῆς πόλεις, οἱ

οποίες συχνά βρίσκονται σε διαμάχη. Μία ιερή άνακχη επιτρέπει αυτή τη συνάντηση. Έτσι οι άγώνες καθίστανται μέσο επέμβασης στις έσωτερικές αντιθέσεις ενός συστήματος, όπως στην περίπτωση αντιπάλων πόλεων, των οποίων όμως είναι άναγκαια να αποδειχτεί η θαυότερη ενότητα — ενότητα παιδείας όπως είπε ο Ίσοκράτης — άπέναντι στους θαρράρους. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι όλοι σχεδόν οι «Θησαυροί» που ιδρύθηκαν στην Όλυμπια τον 6ο π.Χ. αι. έχουν προσφερθεί από τις άποικίες, ή άκόμα, η περίπτωση πόλεων που βασίζονται σε άνελέπτες κοινωνικές αντιθέσεις, όπου οι κρατούντες αυτοδικαιούσονται ως οι πιο άξιοι να κυβερνούν.

Οι άγώνες άποκαλύπτουν λοιπόν σάν ένα μέσο ιδιαίτερα άποτελεσματικό για την ήπτευξη συμμαχίας, ενσωμάτωσης, με δύο λόγια, άρμονίας. Έξαιρου την συνοχή, άμβλύουν τις διαφορές και τις δικαιολογούν με τον άλο που φέρνει τη διάκριση. Δέχονται όμως και κάθε καινοτομία η οικειοποίηση στοιχείων, άκόμα και άν αυτά βρίσκονται έξω από το άρχικο τους πνεύμα. Έτσι ο άριστοκράτης Κίμων (ο πατέρας του Μαραθωνόμαχου Μιλτιάδη), είδημων στις άλυμπιακές νίκες, ο οποίος ζήτησε να ταπεινέ με τα άλογά του, τρεις φορές νικήτη, χρησιμοποιεί τους άγώνες για να κολακείσει τον τύραννο Πεισιστράτο (Ήρόδοτος 6,103) «...στην έπόμενη Όλυμπιάδα, όπου νίκησε με τα ίδια άλογα, παραχωρεί την άνακρηψη του ως νικήτη στόν Πεισιστράτο, δίνοντάς του τη νίκη επέστρεψε στην πόλη του, μετά από συμφωνία».

Στους κλασικούς χρόνους, σύμφωνα με τη γενική κοινωνική εξέλιξη, η έπιρροή των άριστοκρατών βιά σθήσει και βιά διαδοθεί ο επαγγελματισμός των άγωνιζόμενων. Στην ελληνιστική έποχή οι άγώνες δέν είναι πιά άμεση διάκριση για την έξουσία άλλά συνεχίζονται να έξελίσσονται και η τακτική τους επανάληψη έξακολουθεί να έξασφαρίζει την τακτική επάνοδο της θείας προστασίας.

Στη Ρώμη, η άνανέωση των άθλημάτων

Στην πρώτη τους μορφή, οι ρωμαϊκοί άγώνες πηγάζουν άπό έθρουσικικές και ιταλικές παραδόσεις. Στην εξέλιξη τους όμως, βιά δέχονται ελληνικές έπιρροές. Ίδιαίτερα εκδήλες είναι οι διαφορές με την ελληνική πραγματικότητα, διαφορές που έμφανίζονται σε δύο επίπεδα. Άφενός πρόκειται

για άγώνες (ludi), δηλαδή για άγωνιστικές ένεργειες που δέν συμπίπτουν άδιωλο με τους ελληνικούς άγώνες. Στις άρχέγονες, τούλάχιστον, μορφές άγωνισμάτων, οι συμμετέχοντες έπρεπε να είναι αούθρητοι, να έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή έλευθερία έκφρασης (τό impetus) και συγχρόνως το ίδιο το θέαμα άποκτούσε μεγαλύτερη θαρύτητα. Έτσι δημιουργείται άποστασιοποίηση δια πρός το κοινωνικό σώμα, η οποία διαφαίνεται ήδη άπό τα χρόνια της Δημοκρατίας στο γεγονός ότι ρόλοι έκτελεστών άνατίθενται, κυρίως, σε περιθωριακά, άποδοκιμασμένα και περιφρονημένα άτομα, όπως μίμοις και μονομάχους. Είναι ο λόγω για τον οποίο η συμμετοχή του Νέρωνα και του Κόμμοδου, οι οποίοι κατέθηκαν στο στίβο και άνάγκασαν και τά μέλη της ιθύνουσας τάξης να τους μιμηθούν, σωρηθήκε σκανδαλώδης. Το δεύτερο σημείο διαφοράς είναι ότι στόν ελληνικό κόσμο όση άριθμητική έμφασία και άν έχουν οι οικγενειακοί άγώνες η οι άγώνες των πόλεων, σάν πρότυπα παραμένουν οι πανελληνιοί άγώνες, των οποίων τά πλαίσια έξεπνούν κατά πολύ αυτά της πόλης. Άντίθετα, στη Ρώμη, παρatreπται μία προοδευτική και συνεχής γένεση των θεαμάτων-άγώνων στην ίδια την πόλη, γεγονός που τού προσδίδει μάν ιδιαίτερη και ιδίαούσα διάσταση: Διατηρούν στενές, άμεσες σχέσεις με το πολιτικό στοιχείο: άποτελούν ένα παιχνιδιθέαμα πάνω στις αντίθεσεις των ομάδων που βρίσκονται στην έξουσία ή ατών που άποβλέπουν σ' αυτήν, όπως τρόπος άμεσης συμμετοχής της εξέλιξη του πολιτεύματος. Το στοιχείο αυτό διαφαίνεται τόσο στην περίοδο της Δημοκρατίας — με την ίδρυση αντίθετικών άγώνων πληθύνει και πατρικίων — όσο και κατά την περίοδο της Αυτόκρατορίας — με τους άνά αιώνα άγώνες του Άυούστου, που άποσκοπούν στην άναβίωση άρχαίων παραδόσεων, η με πρίγκηπες σάν τον Νέρωνα και τον Κόμμοδο που δίνουν νέα διάσταση στ άθλημάτα. Σε σχέση λοιπόν με τους άγώνες, τά άθλήματα ακολουθούν άναπόφευκτα μάν ιδιαίτερη εξέλιξη, δεδομένου ότι συνδέονται στενά με τις άλλαγές της πώλης των τάξεων και του άγώνα για την ήγεμονία.

Όστόσο, η μελέτη του περιοχομένου των ρωμαϊκών άγώνων μιά οδηγεί στο να τονίσουμε με λιγότερη έπιμονή τις διαφορές άνάμεσα στους δύο τύπους γιορτών. Στο θίβλιο του

«Έρευνες για τους ρωμαϊκούς άγώνες» ο Α. Pignoli, έδωσε έναν όρισμό σύμφωνα με τον οποίο οι άγώνες συνιστούν «μία μέθοδο και μία μαγική τεχνική για να ξεαναύσουν οι νεκροί, οι θεοί, οι ζωντανοί και όλόκληρος ο κόσμος». Άλλεθια είναι πιάς ύποφώσκει μία ιδεολογία της άνανέωσης μέσα άπό τις άρχαίες ιεροτελεστίες του άγώνα δρόμου, κυρίως της ιπποδρομίας, που ξεαναβρίσκονται έξάλλου στις ή άγωνιστικές λειτουργίες, όπως οι νέοι άγώνες που ιδρύονται τον καιρό του μεγάλου άγχους του Δεύτερου Καρχηδονικού πολέμου, για θεώτητες της νομιμότητας, όπως η Κυβέλη, η Ceres (Άλμητρα) ή η Flora (Άνοιξη - Περεφόνη).

Άνανέωση των έπιφανών νεκρών, στους νεκρικούς άγώνες, των ενγόνων Ρωμαίων της δημοκρατικής περιόδου, του Καίσαρα και των αυτοκρατόρων, η οποία ξεαναβρίσκεται στις τελετές του Άδριανού για τον άγαπημένο του Άντίνοο. Άνανέωση του κράτους των θυνόντων ομάδων, των πληθείων, των imperatores που μονοπωλούν την έξουσία: άνανέωση η οποία διαφαίνεται μέσα άπό την όλοένα στενότερη σχέση των άγωνισμάτων με τη νίκη, άπό την εξέλιξη των κυνηγιών (venationes) των οποίων ο ίμπεριαλιστικός χαρακτήρας είναι ιδιαίτερα έντονος, στη θέση που κατέχουν οι iuvenes (νέοι) — σκληρός πυρήνας — καθώς και άπό όρισμένες μορφές δράματος, όπως τα exodia, άνάμηση κωμικών υπερβολών των ιεροτελεστιών οι οποίες συνόδευαν την εισοδό στις «τάξεις ηλικίας» και τις όποιες ο Τίτος Λίβιος σαφώς άντιπαράβαλλε με τις άλλες μορφές δράματος που έχουν περιέλθει στα χέρια επαγγελματιών ήθοποιών.

Τέλος, άνανέωση όλόκληρου του σμπαντος, που στο ήμερολόγιο διαφαίνεται μέσα άπό έναν περίπλοκο ρυθμό ο οποίος έκπράζει την άναγκη αντίστασης στις άπειλές που πλατώνουν πάνω άπό την κοινωνία και έπιβάλλουν την άνανέωση των τελετών σύνθησης, μεσαίας και μακράς περιοδοκότητας, δηλαδή των έτησίων, των πενταετών και των άνά αιώνα τελουμένων άγώνων. Οι τελευταί-οι, παραδειγματικοί είτε τελούνται κάθε 110 χρόνια είτε κάθε 100, αντανακλούν την άγωνιώδη άναμονή και τον παράνομο σιθυλλισμό. Στόν Τάραντα παίρνοντας τη μορφή παράξεων χθόνιων τελευτουμένων, ενώ στη Ρώμη τελούνται σε 'λωθαλία της ίδρυσης της πόλης, κάθε 100 χρόνια,

εκφράζοντας την ανάγκη εξασφάλισης μακροπρόθεσμης.

Άφθονια λοιπόν αναβιώσεων που σκοπό έχουν, την αναζωογόνηση σε όλα τα επίπεδα, δυνάμειν που αμβλύνονται, σε έναν λαό που διψά για την «ειρήνη των θεών» (pax deorum) και του οποίου οι ηγέτες έχουν εμφάνεις συμφέρον να αυξάνουν την αγνότητα για την έξουδιετέρωσιν, κατόπιν, σύμφωνα με τα ταξικά τους συμφέροντα. Σ' αυτήν τη θρησκευτική άφθονια, οι αγωνιστικές λειτουργίες πληθαίνουν, γίνονται τακτικές, ακόμα και αν η ίδρυσή τους οφείλεται σε τυχαία, σχεδόν, γεγονότα. Οι τελευταίες, περίπλοκες, σε σημείο να εισβάλλουν στη δημόσια ζωή και να καθορίζουν έναν αριθμό ημερών άργιας που μόνο χάρη στη μοσδική ανάπτυξη του ιμπεριαλισμού και της δουλοκρατίας είναι νοητός, χωρίς να επισύρει την κατάρρευση του κοινωνικού συνόλου. Κάθε είδους ιεροτελεστίες μπορούν να προστεθούν,

προκειμένου να επαυξήσουν το ιδεολογικό περιεχόμενο των αγώνων και να τους προσδώσουν μοσδική διάσταση χάρη στη βαρύτητα των υπαγνισμών, υποομοιωμένων τά όποια συγκαλύπτουν αρχαίες αγρο-ποιμεινικές τελετές, πομπές, συμπόσια, σκηνικές αναπαραστάσεις κάθε είδους, προέλευσης και πνευματικού επιπέδου, θεσμάτα τσίρκου, πάλης, που μιμούνται την οργανωμένη μορφή των ελληνικών αγώνων ή τις πιο άγριες μορφές κυνηγιού και αγώνων μονομάχων. Όλα έχουν την αξία τους, αρκεί να αναζωογονούν την κοινωνία και τίποτα από ό,τι μπορούν να παρέχουν ανάρχαγες τελετές, τόσο της Κεντρικής Ιταλίας όσο και της Ελλάδας, της Ανατολής, ακόμα και των ηττημένων Ιβήρων, δεν πάει χαμένο. Πρέπει όμως να επιμεινουμε εδώ στη σημασία που έχει το αίμα που χύνεται, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ανάγνωση ζωτικών ενεργειών της φύσης και των ανθρώπων — γεγονός που δεν έχει αντίστοιχία στους ελληνικούς αγώνες. Το κυνήγι και, κυρίως, η πάλη των μονομάχων είναι ιδιαίτερα αναζωογονητικά στοιχεία για την κοινότητα των θνητών και των νεκρών. Οι πάλες αυτές είναι, εν μέρει, θυσίες και ξέρουμε πώς στις δύσκολες συγκυρίες διαιωνίστηκε στη Ρώμη η ανθρωποθυσία, ακολούθως όμως μία διπλή διάκριση: πρώτα από όλα το θύμα δεν ορίζεται εκ των προτέρων και η επιλογή γίνεται με δοκιμασία που ακολουθεί ασπληνούς κανονισμούς, συνέχιση, χωρίς άλλο, αρχαιότερων ιεροτελεστιών (τό folkλόρ διατηρεί επίσης ανάμνηση ψηφοφορίας «για το ποιος θα φαγωθεί»). Η θυσία γίνεται θέαμα που το παρακολουθεί το πλήθος, με κοπή την ανάσα. Μέχρι σήμερα επισημαίνεται κυρίως η ωμότητα των θανατικών αυτών γιορτών, χωρίς να τονιστεί μέχρι ποιο σημείο και με ποιόν τρόπο είναι δραστικές, με το να κάνουν τους θεατές που αγωνιούν στις κερκίδες τους να παίρνουν μέρος στην πράξη της λειτουργίας και να ταυτίζονται με το νικητή. Αυτός, με τη σειρά του, με την ίδια του τη νίκη μεταμορφώνεται από δυνητικό θύμα σε ιερέα-θυσιαστή και χύνει το αίμα του άλλου για τη σωτηρία του συνόλου. Γίνεται όργανο των κυρίαρχων τάξεων που φέρουν το βάρος των αγώνων αυτών και αποκομίζουν τα βασικά όφελι, μιάς και επιβάλλουν πιο σταθερά την ηγεμονία τους και παίρνουν θέση μεσοβαθμική για κάθε καινοτομία, ακόμα και όταν αυτός δεν είναι παρά ένας καταφρονη-

μένος περιθωριακός, ένας δούλος ή ένας μειωτός; Οι ρίζες των ιεροτελεστιών αυτών πρέπει να αναζητηθούν στους Έτρουσκους: στις τοιχογραφίες των τάφων του θού Ρ.Χ. αι. βλέπουμε τους rhesus (λέξη που σημαίνει μάλλον μασοφόρο και που ίσως προέρχεται από την ελληνική λέξη πρόσωπον — και δίνει τη λατινική «persona») να κάνουν αγώνες δρόμου ή σε ώμα αγωνίσματα που μοιάζουν με μακρινά πρότυπα των μονομάχων της ρωμαϊκής εποχής» (R. Bloch).

Ή αντιφαίριση της Κεντρικής Αμερικής

Για να εδραιώσουμε καλύτερα την άποψη που υποστηρίζουμε, θα πρέπει να αναπτύξουμε λεπτομερέστερα μιάν ανθρωπολογική σύγκριση, πράγμα που δεν είναι εφικτό στά πλαίσια αυτής εδώ της μελέτης. Άς αρκεστούμε λοιπόν στο να αναφέρουμε την αντιφαίριση στις προκολομβιανές κοινωνίες της Κεντρικής Αμερικής, για τις όποιες έχουμε μαρτυρίες ήδη από τις πόλεις των Μάγια της μεγάλης περιόδου, που ξεπερνούν τά όρια τόσο προς βορρά όσο και προς νότο, του αμερικάνικου κόσμου. Δύο ομάδες από δύο μέχρι όκτώ παίκτες — όλοι ευγενείς — θρίσκονταν αντιμέτωπες μέσα σ' ένα στίβο του όποίου η αδέσικη όνομασία είναι tlachchli και που χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Παίζουν με μιά θαριά μπάλα από καουτσούκ, που δεν πρέπει να αγγίξουν ούτε με τά χέρια, ούτε με τά πόδια ούτε με τό κεφάλι. Πρόκειται για ένα πολύ έξεζητημένο παιχνίδι που δίνει την ευκαιρία για μεγάλα όνσια στοιχεία. Η θρησκευτική σημασία του παιχνιδιού, πανάρχαια και βαθιά είναι σαφής: Ό περιβάλλος είναι ό κόσμος, η μπάλα είναι ό ήλιος, οι δύο πλάγιοι κύκλοι από τους όποιους περνά η μπάλα ταυτίζονται με τις πλάγιες τρύπες της γης από τις όποιες καθμερινά περνά ό ήλιος, τό πέρασμα της μπάλας από αυτές συμπεναγεται τη νίκη. Οι παίκτες είναι τά άστρα. Οι μεγάλοι αυτού του κόσμου, οι όποιοι αγωνίζονται σε στόμο τό στίβο δεν είναι παρά ή συμβολική άπεικόνιση των θεών που παίζουν με τη σφαίρα στον ουράνο, τό αληθινό tlachchli. Η άνάλυση αυτή παρουσιάζει μιά μόνο όψη του παιχνιδιού που έχει επίσης και μαντική χροιά. Πρέπει ακόμα να σημειώσουμε ότι τό ιερό των αγώνων δεν είναι προσιτό παρά σε όσους κρατούν την έξουσία και παίζουν στο όνομα του κοινωνικού

συνόλου που παραβρίσκεται στη θέση του άπλου θεατή, ότι το παιχνίδι αυτό είναι ή συμβολική άπεικόνιση του μακρόκοσμου και ότι σ' αυτό παίζεται ή διασφάλιση της άναπαγωγής του κόσμου, της γένεσης, της άέναης έπιστροφής...

Οι άγωνες της Κεντρικής Άμερικής βρίσκονται λοιπόν στο κέντρο ενός λειτουργικού συμπλέγματος μιάς ύπερμετρης πολυπλοκότητας που ένεργοποιεί όλα τα έπίπεδα μιάς κοινωνίας: έτσι, κυρίως, έξηγείται ό ρόλος τόν όποιο άσκούν μέσα στη δόμηση των κοινωνικών ήεραρχιών. Μία πρόσφατη έρμηνεία κλασικών πανών των Μάγια, στα όποια εικονίζονται παίκτης άντισφαίρισης, προτείνει την «ιστορική» μάλλον παρά θρησκευτική ταύτιση ένδεχομένης και άναμνηστική ή ύποδεικνύεται από τη διάσταση των άναγλύφων σέ σχέση με τούς στίβους και τίς γλυφές που τά συνοδεύουν. Πώς όμως νά διακρίνουμε τό ιστορικό και τό θρησκευτικό στοιχείο τή στιγμή που, όπως στις άρχαίες ταϊκές κοινωνίες της Έλλάδας και της Ρώμης, τό πολιτικό στοιχείο ή ή ιδεολογία διακρήσσουν έκδηλα τήν όμοιογένειά τους,

τήν κοινή τους ύπόσταση. Σέ περιπτώση ένθύμησης χρήσιμης γιά ένα άτομο, μιά γενιά, μιά όμάδα και, γενικότερα, γιά τά κοινωνικά δρώμενα και τήν έδραίωση τής κρατικής έξουσίας, πρόκειται γιά τήν άνάμνηση ενός θρησκευτικού τυπικού, στή βαθύτερη του όντότητα, μιάς προνομιακής στιγμής μέσα στο χρόνο όπου τό φυσικό και τό ύπερφυσικό βρίσκονται συυφασμένα και συγγόνται, όπου οι θεοί έπιλέγουν τούς νικητές άνάμεσα στις δύο όμάδες που έρχονται άντιμέτωπες, στο όνομά τους, στους τελετουργικούς τους χώρους, πλάι στους ναούς τους. Οι θνητοί πρωταγωνιστές έπαναλαμβάνουν τίς πράξεις των θεών. Οι κινήσεις τους, που γίνονται hic et nunc, άνάγονται σέ έναν άρχέγονο και πρότυπο χρόνο, τόν μόνο που μετράει, καθώς ό θρίαμβος ενός όλυμπιονικη θεωρείται πώς παραμένει πάντα ή νίκη του Πέλοπα. Όπως τόσο εύστοχα παρατηρεί ό Μ. Eliade, τά πάντα τείνουν πρός τόν ίδιο σκοπό: «τήν έξουδετέρωση του χρόνου που πέρασε, τήν κατάλυση τής ιστορίας μέσω μιάς άένης έπιστροφής in illo tempore με τήν επανάληψη τής κοσμογονίας».

Athletic Games in Ancient Greece, Rome and Central America

The establishment of the Olympic Games in 756 BC. coincides with radical social changes that lead to the creation of the city-state, which is gradually detached from the homeric schemes of kingdom.

The Olympic Games, a starting point for dating in ancient Greece, are, in fact, rooted on older traditions going back to the minoan, or even earlier, ages. In the background of the Olympic Games lie a great number of religious beliefs and rituals, quite popular in the eastern Mediterranean during the neolithic age, that are transferred in the greek territory through the creto-mycenaean culture. The nucleus of this religion / theology is the cyclical renewal of vegetation — life and death interchange — of the world, the societies and their leaders. This theology brings along a feeling of security; it gives answers to man's role in the universe, to his destiny and places him under the protection of gods and heroes who secure the biological and social revival and continuity. Thus, the athletic competition becomes, for the mortals, a medium for complete fulfillment.

The panhellenic games are the most impressive part of athletics that comprise nudist, equestrian, poetic and music competitions, found all over Greece during the period of the city-state.

The greek games can be analysed as follows: on the one hand they were giving to the participants the chance to express their vital dynamism in a noble competition, which, however, cannot be regarded as an exclusive characteristic of the greek civilisation. J. Huizinga has proved that emulation is a basic element in all games that have nothing in common with the deeds of a hero, like Hercules and Theseus who are often confronted with beasts and monsters. Athletic games involve athletes who compete according to rules and must have undergone a long training. On the other hand they form a complex of symbols containing all the imaginary relations of the humans with the universe. Finally, the games are a decisive element for the structure and function of community, since through them a positive approach of all the community elements is achieved. This role is particularly obvious in the Olympic Games, where athletes from all greek cities — even being in a state of war — are gathered to participate in a religious and peaceful competition.

The roman games originate from etruscan and italian traditions. Although they have been influenced, during their evolution, by greek ideas, they have retained their physiognomy and have developed their identity.

It is interesting also to mention the lawn-tennis played in the pre-colombian societies of Central America. In this game, with an old and clear religious meaning, only the aristocracy had the right to participate. The play ground symbolized the universe, the ball and the players symbolized the sun and the stars, respectively. The simple people, members of the community, were not allowed to play but only to watch, the game played, as spectators. The game was the symbolic representation of the macrocosm and it guaranteed the reproduction, renewal and "perpetual return". As Mircea Eliade points out, the aim is one and the same: "the annulation of the time past, the abolition of history through a continuous return in *illo tempore*, through the repetition of the act of creation".